

Hans Boland

Meneer Karenin, die is pas moeilijk

Slavist Hans Boland (1951) vertaalde werken van uiteenlopende Russische auteurs, onder meer proza van Dostojevski en Tolstoi en poëzie van Poesjkin en Achmatova. Hij schreef ook veel behartenswaardigs óver vertalen. In 2014 zag zijn eerste (autobiografische) roman De zachte held het licht en in datzelfde jaar weigerde hij de Poesjkin-medaille aan te nemen uit handen van Poetin. In 2015 verscheen een tweede, herziene druk van Mijn Russische ziel (eerste uitgave 2005), over zijn verblijf in Vologda en Sint-Petersburg in de jaren negentig. In 2015 ontving hij de Martinus Nijhoffprijs. In 2017 publiceerde hij een nieuwe vertaling van Tolstois Anna Karenina. In 2018 verscheen zijn novelle Vaderinstinct.

Meneer Karenin, die is pas moeilijk

In de *Filter* van juni 2016 problematiseerde ik een destijds recentelijk ingestelde richtlijn van het Nederlands Letterenfonds betreffende het toekennen van – extra – subsidie voor ‘extreem moeilijke’ vertaalopdrachten. Wat je kan is niet moeilijk en wat je niet kan is wel moeilijk, luidde mijn basisstelling, want ondanks mijn wetenschappelijke achtergrond heb ik mijn gevoel voor common sense altijd bewaard en gekoesterd. Als het over literair vertalen gaat zijn de makkelijkste teksten vaak het moeilijkst en alleen met behulp van een toverstaf werkelijk goed over te zetten in een andere taal, terwijl de moeilijkste taal(b)r(u)wsels voor de vertaler de leukste breinbrekers opleveren, maar iets bovenaards – of in minder verheven termen: Kunst – hoeft daar niet aan te pas te komen.

Tijdens een van de sessies van Poetry International 2018 werd een gedicht voorgelezen van Christian Bök waarin geen andere klinkers dan de a voorkwamen. Het moeten honderden a's geweest zijn, want het was een erg goed, maar geen kort gedicht. De vertaler (Han van der Vegt) had zich op sublieme wijze gekweten van de lastige opgave om die grap in het Nederlands te herhalen. In een vertalerscolumn van *Onze Taal* vertelde Aai Prins ooit van haar worsteling met de letterspelletjes van Velimir Chlebnikov in *Zangzi* (sic). Mijn eigen praktijk is evenmin verstoken gebleven van ogenschijnlijke onvertaalbaarheden die altijd weer heel goed vertaalbaar bleken te zijn – omdat poëzie nu eenmaal pure magie is. Ik doe mijn best één zo'n casus toe te lichten:

In Achmatova's *Epos zonder held* beginnen alle versregels met een anapest (tetetóm). Aan het eind van het eerste hoofdstuk van het *Epos* stuiten we op een regel waarvan die openingsvoet *Vzdor, vzdor, vzdor* geeft. Drie paukenslagen: de o is de 'zwaarste' klinker waarover het Russisch beschikt – uitgesproken als 'oeò` – en de opeenhoping van medeklinkers (vzd-rvzd-rvzd-r) is zelfs voor het Russisch erg veel van het goede. Het gaat dus om een anapest die zijn naam uitsluitend rechtvaardigt doordat *alle* regels ermee beginnen en aldoende het metrum – dat iets heel anders is dan het ritme – vastleggen; in feite hoor je hier geen tetetom maar toeòm! toeoeòòm!! toeoeoeòòòm!!! De woordenboekvertaling van *vzdor* is 'onzin, flauwekul, kolder'. (De lyrische ik tracht door het driewerf 'lulkoek', om mijn eigen vocabulaire te gebruiken, aan de krankzinnigheid die dreigt toe te slaan weerstand te bieden.) Ik heb de anapest vertaald met 'quatsch, quatsch, quatsch'. Je moet er maar opkomen, maar moeilijk is het niet, of liever: dit en de andere hierboven aangehaalde voorbeelden zijn net zo moeilijk voor een poëzievertaler als het secuur enten van een roos is voor een tuinier. Ambachtelijke vaardigheid, kunst met een kleine k.

Onlangs was er een avond in Utrecht rond *Anna Karenina*, georganiseerd door de NRC. Ik werd er geïnterviewd door Michel Krielaars. Hij wilde weten hoe ik erin geslaagd was met mijn vertaling ook bij hem sympathie voor meneer Karenin wakker te maken, terwijl hij Karenin voorheen maar een naar en akelig sujet had gevonden; dezelfde verwondering over deze karakterschuiving bij Karenin was ik

tegengekomen bij meer lezers. De vertaler, antwoordde ik, dient zich niet minder dan de auteur zelf tot in het merg in te leven in de personages van de roman die hij onder handen heeft. Ergo: de vertaler 'wordt' zelf die personage; ergo: de vertaler vindt die personage niet zo gauw en niet zo absoluut antipathiek, want voor je eigen tekortkomingen heb je over het algemeen net iets meer begrip dan voor die van een wildvreemde. Een goede romanvertaler – 'goede' als adjectief bij 'roman' én bij 'vertaler' – vertaalt 'van binnenuit'. Een vertaler die 'van buitenaf' vertaalt blijft hangen in namaak. Karenin is geen namaak, integendeel, hij is ontzettend echt, iedereen kent mensen als hij en er zijn ongetwijfeld net als in het boek ook in het ondermaanse vrouwen die verliefd op hem zouden worden en mannen die hem hogelijk zouden waarderen, ware hij – mét al zijn ambtenaarlijke dorheid – van vlees en bloed. Pas als de vertaler oprecht betrokken is bij Karenin kan ook de lezer dat zijn. En pas dan kunnen we Anna óók door de ogen van haar echtgenoot zien, waardoor niet alleen hij maar ook zij (nog) levensechter worden.

In de trein terug naar Rotjeknor bedacht ik dat dáár de werkelijke moeilijkheid van het vertalen is gelegen, niet in woordspelletjes, syntactische complexiteit en dergelijke. Een mens heeft de gave zich in te leven in een medemens of hij heeft die gave niet, ook als het om een papieren medemens gaat. Zelf heb ik deze gave niet van God maar van mijn moeder, die zich voor de volle honderd procent placht in te leven in menige medemens. Bij haar ging het om de mens van vlees en bloed, bij mij om mensen die bestaan uit woorden. Hen neerzetten in de woorden die hun existentie bepalen, dat wil zeggen de woorden van hun schepper, is mijn vertaaltaak, de taak van de herschepper. Respectvol en dankbaar omgaan met de gave die voor die taak is vereist: dat is wat het vertalen van grote literatuur écht moeilijk maakt.

PS: Bas Heijne, die in Utrecht een verhaal hield over mijn vertaling en van mening was dat ik 'iets' met het Nederlands kan wat hij alleen herkende bij Reve en Kellendonk, deed een oproep aan de Nederlandse staat – c.q. 'het Fonds' – om mij een vaste jaarlijkse toelage te verstrekken. Het zal niemand verwonderen dat ik dat idee onderschrijf. Ik baseer mijn aanspraken niet zozeer op alle taalkunstjes die ik in mijn mars heb, maar op de gave waarvan hierboven sprake is, en die kennelijk – als we Heijne en Krielaars mogen geloven – haast net zo zeldzaam is als het recht op de koningstroon. Niettemin zou ik me tevreden stellen met een fractie van de toelage die Willem-Alexander geniet.